

Image Schemas in Al-Kitab and its Representation in Persian Translation

Zahra Karamzadegan *

Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

The present study, within the framework of cognitive semantics, has addressed the issue of imaginary schemas in the book of Siboyeh as a grammatical text and how it is reflected in the Persian translation. The purpose of this research is to explain the conceptual constructions as the substructure of language patterns in order to reach the intellectual foundations of the author and to make the book easier to understand and then to provide an accurate translation. The adopted descriptive-analytical method is based on incomplete induction and relying on Evans and Green's schematic model. Sampling has been done from eleven chapters (8666 words) of the al-Kitab that deals with the topic of al- Eshteghal. Power, containment, space, and displacement schemas had the highest frequency, respectively. In the translation, due to the stylistic features of Sibawayh, the two methods of terminological clarification and translation have led to the removal or replacement of the schemas of space, displacement and containment in significant cases, but the schemas of power They are represented in the target language with a similar linguistic structure.

Keywords: Image Schemas, Evans and Green, al-Kitab, Sibawayh, Translation of ai-Kitab, al- Eshteghal.

* Corresponding Author: karamzadegan_z@atu.ac.ir

How to Cite: Karamzadegan, Z. (2022). Image Schemas in Al-Kitab and its Representation in Persian Translation. *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 12(26), 245-268.

طرح‌واره‌های تصویری در «الکتاب» سیبویه و بازنمود آن در ترجمه فارسی (مطالعه موردی باب‌های اشتغال)

زهرا کرم‌زادگان * | استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

پژوهش حاضر در چهارچوب معنی‌شناسی شناختی به موضوع طرح‌واره‌های تصویری در کتاب سیبویه به عنوان یک متن دستوری و نحوه انعکاس آن در ترجمه فارسی پرداخته است. هدف از این پژوهش تبیین ساخت‌های مفهومی به عنوان زیرساخت الگوهای زبانی به منظور دستیابی به بن‌مایه‌های فکری نویسنده و فهم آسان‌تر الکتاب و در پی آن ارائه ترجمه دقیق است. روش اتخاذ شده توصیفی-تحلیلی، مبتنی بر استقراء ناقص و با تکیه بر مدل طرح‌واره‌ای ایوانز و گرین است. نمونه‌گیری از ۱۱ باب (۸۶۶۶ کلمه) الکتاب انجام شده است که به موضوع اشتغال می‌پردازد. طرح‌واره‌های نیرو، مهارشده‌گی، فضا و جابه‌جایی به ترتیب بیشترین بسامد را داشتند. در ترجمه نیز نظر به ویژگی‌های سبک ساز سیبویه، دو راهکار تصریح و ترجمه اصطلاحی منجر به حذف یا جایگزینی طرح‌واره‌های فضا، جابه‌جایی و مهارشده‌گی در موارد قابل توجهی شده است، اما طرح‌واره‌های نیرو با ساختار زبانی مشابه در زبان مقصد بازنمود یافته‌اند.

کلیدواژه‌ها: طرح‌واره‌های تصویری، ایوانز و گرین، الکتاب، سیبویه، ترجمه الکتاب، اشتغال.

مقدمه

سبک‌شناسی شناختی رویکردی نوین است که ساختارها و فرآیندهای شناختی را خاستگاه تولید متن و منشأ درک و دریافت زبانی می‌داند و گزینش‌های سبکی و الگوهای زبانی را به مسائل ذهن و شناخت پیوند می‌دهد (فتوحی، ۱۳۹۱: ۱۵۹-۱۶۰). همچنین فرآیند «شناخت» در ذهن بر پایه‌ی طرح‌واره‌های تصویری است که ساختارهای تجربی و با مبنایی بدن‌مند و پیش‌مفهومی هستند و خاستگاه آن‌ها حرکت‌های تکرار شونده‌ی بدن انسان در مکان، تعاملات ادراکی و به‌کارگیری اشیاء است (Hampe, 2005:1-2).

کتاب سیبویه به عنوان میراث گران‌سنگ مسلمانان از نیمه‌ی دوم قرن دوم هجری دربردارنده‌ی پژوهش‌های زبانی بسیار ژرف است که در عرصه‌ی بین‌المللی نیز مورد عنایت ویژه واقع شده است. پژوهش‌های بسیاری با رویکردهای متفاوت در مورد این اثر بی‌بدیل صورت گرفته است. این پژوهش بر آن است که با رویکرد شناختی و به مدد استخراج و تحلیل طرح‌واره‌های به‌کار رفته در این کتاب، بن‌مایه‌های فکری نویسنده‌ی کتاب را برای مخاطب خویش آشکار سازد تا کلیدی برای فهم آسان‌تر و دقیق‌تر این کتاب باشد و با تبیین الگوهای زبانی، فرآیند درک معنی را تسریع بخشد. همچنین با بررسی بازنمود این طرح‌واره‌ها در ترجمه‌ی فارسی، راهکارهای مورد استفاده در ترجمه را نیز تبیین سازد.

روش پژوهش در این جستار، توصیفی-تحلیلی است و نظر به گستردگی دامنه‌ی پژوهش، نمونه‌گیری با روش استقراء ناقص و محدود به ۱۱ باب از جلد اول الکتاب (۸۶۶۶ کلمه) انجام شده است که به بررسی موضوع اشتغال می‌پردازد. در بخش ترجمه، به تنها ترجمه‌ی ارائه شده از جلد اول الکتاب (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵) استناد شده است. چهارچوب نظری اتخاذ شده، مدلی از طرح‌واره‌های تصویری است که ایوانز و گرین^۱ (۲۰۰۶) ارائه داده‌اند.

انتظار می‌رود این پژوهش به سؤال‌های زیر پاسخ دهد:

- نظریه‌ی طرح‌واره‌های تصویری تا چه حد می‌تواند در درک متون دستوری از جمله کتاب سیبویه راهگشا باشد؟

- پربسامدترین طرح‌واره‌ها در متون دستوری از جمله کتاب سیبویه کدامند؟

- تأثیر راهکارهای ترجمه در بازنمود طرح‌واره‌های الکتاب چیست؟

در پاسخ به سؤال‌های مطرح شده، به نظر می‌رسد که:

1. Evans, V. & Green, M.

- الگوهای زبانی در دستورنویسی زبان عربی دارای پایه‌ای طرح‌واره‌ای هستند؛ زیرا قواعد زبان با عناوینی همچون تقدیم، تأخیر، جواز، امتناع و... توصیف می‌شوند و اصطلاحات رایج در نحو عربی مانند منصوب، مرفوع و... نیز طرح‌واره‌ای هستند. بنابراین، منطقی به نظر می‌رسد که متون دستوری در زبان عربی مالا مال از طرح‌واره‌ها باشند.

- با توجه به اینکه اساس دستور زبان عربی بر پایه‌ی عامل و معمول بنا شده است، به نظر می‌رسد طرح‌واره نیرو بیشترین بسامد را در کتاب سیبویه داشته باشد.

- با توجه به دو مشخصه سبک‌ساز سیبویه؛ یعنی استفاده فراوان از ضمائر (میرحاجی و کرم‌زادگان، ۱۳۹۹: ۱۸۹) و اسم‌های اشاره (همان: ۱۹۳) و استفاده از جملات توصیفی به جای اصطلاحات نحوی (همان: ۱۸۷) به نظر می‌رسد بیشترین راهکار مورد نیاز مترجم، تصریح و ترجمه اصطلاحی است و این دو راهکار نیز خود منجر به حذف طرح‌واره‌ها یا جایگزینی آن‌ها با طرح‌واره‌ای دیگر می‌شود.

۱. پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مرتبط با این مقاله در سه دسته زیر قابل بررسی هستند:

۱-۱. پژوهش‌های مرتبط با طرح‌واره‌های تصویری

پژوهش‌های بیشماری در مورد طرح‌واره‌های تصویری در ایران و خارج از ایران انجام شده است که در ادامه به ذکر تعدادی از پژوهش‌های داخلی به عنوان نمونه اکتفا می‌شود.

کوروش صفوی (۱۳۸۲) در مقاله خود تحت عنوان «طرح‌واره‌های تصویری از دیدگاه معنی‌شناسی شناختی»، پس از ارائه توضیحی اجمالی درباره معنی‌شناسی شناختی به نقد و بررسی سه طرح‌واره حجمی، حرکتی و قدرتی می‌پردازد.

سیمین آریان‌فر (۱۳۸۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی شماری از ضرب‌المثل‌های فارسی براساس طرح‌واره‌های تصویری در چهارچوب نظریه معنی‌شناسی شناختی»، تعدادی از ضرب‌المثل‌های فارسی را براساس مدل ایوانز و گرین، لیکاف^۱ و ... تحلیل کرده است.

1. Lakoff, G.

فاطمه شعبانیان (۱۳۹۱) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «طرح‌واره‌های تصویری در ضرب‌المثل‌های شرق گیلان»، طرح‌واره‌های به کار رفته در این ضرب‌المثل‌ها را براساس مدل ایوانز و گرین استخراج و تحلیل کرده است.

ذوالفقاری و عباسی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان استعاره «مفهومی و طرح‌واره‌های تصویری در اشعار ابن خفاجه» به بررسی و تحلیل اشعار این شاعر تصویرپرداز با رویکرد شناختی پرداخته‌اند.

تک‌تبار فیروزجایی و همکاران (۱۳۹۷) در مقاله طرح‌واره‌های تصویری ضرب‌المثل‌های فرائد الأدب و نقش آن در انعکاس فرهنگ به تحلیل الگوهای زبانی تعدادی از ضرب‌المثل‌های زبان عربی پرداخته‌اند.

پژوهشی که به بررسی طرح‌واره‌ها در متون دستوری زبان عربی و به طور خاص الکتاب سیبویه پرداخته باشد، یافت نشد.

۱-۲. پژوهش‌هایی با موضوع ترجمه طرح‌واره‌های تصویری به زبان فارسی

صحرائی‌نژاد (۱۳۸۸) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان «بررسی تعدیلات گفتمانی و واژگانی در راستای طرح‌واره‌های ذهنی در ترجمه»، تعدیلات صورت گرفته در ترجمه چهار رمان را براساس نظریه طرح‌واره‌های تصویری جانسون بررسی کرده است.

پورابراهیم (۱۳۹۵) در مقاله «بررسی روش‌های ترجمه استعاره‌های مبتنی بر طرح‌واره حرکتی در نهج البلاغه»، بنا بر مدل اله‌راسی به بررسی بازتاب استعاره‌های مبتنی بر طرح‌واره حرکتی در ترجمه‌های فارسی و انگلیسی نهج البلاغه پرداخته است.

ایران‌منش (۱۴۰۰) در مقاله «ترجمه طرح‌واره‌های تصویری؛ مطالعه موردی زیرنویس فارسی پویانمایی‌های یخزده ۱ و ۲» براساس نظریه طرح‌واره‌ای جانسون، پنی‌ا و ایوانز و گرین به بررسی سه طرح‌واره حجمی، قدرتی و حرکتی و نحوه بازنمود آن‌ها در زیرنویس فارسی پویانمایی یخزده ۱ و ۲ پرداخته است.

۱-۳. پژوهش‌هایی با موضوع ترجمه جلد اول الکتاب

کرم‌زادگان (۱۳۹۵) در رساله دکتری خود با عنوان «مدرسه سیبویه النحویة، ترجمه و شرح و تعلیق علی المجلد الأول من الکتاب»، علاوه بر شرح و تعلیق، به ترجمه جلد اول پرداخته است.

میرحاجی و کرم‌زادگان (۱۳۹۶) در مقاله «فرآیند فهم متن در متون دستوری، رمز‌گشایی تعدادی از واژگان کلیدی الکتاب (با محوریت جلد اول)» برای تعدادی از واژگان الکتاب، معادل پیشنهاد کرده‌اند.

کرم‌زادگان (۱۳۹۸) در مقاله «تحلیل مقایسه‌ای عوامل سازنده ابهام در کتاب سیویه و ترجمه آن براساس عناصر انسجام دستوری»، عوامل دشواری فهم متن الکتاب را از دیدگاه عناصر انسجام دستوری و سپس بازنمود این عناصر را در ترجمه فارسی بررسی می‌کند.

۲. طرح‌واره‌های تصویری و راهکارهای ترجمه آن

۲-۱. طرح‌واره‌های تصویری

«اصطلاح طرح‌واره تصویری نخستین بار به شکل هم‌زمان در سال ۹۸۷، در دو اثر یکی «بدن در ذهن»، نوشته جانسون و دیگری در «زنان، آتش و چیزهای خطرناک» نوشته لیکاف به کار رفت» (افراشی، ۱۳۹۵: ۵۱). طرح‌واره‌های تصویری الگوهای تکرارشونده و پویا از تعاملات شناختی ما هستند و موجب می‌شوند دریافت و تجربیاتمان ساختاری یکپارچه و مقوله‌بندی شده بیاید. این الگوها در آغاز به صورت ساخت‌های معنی‌دار در سطح حرکات جسمانی ما در فضا، دستکاری اشیا و تعاملات ادراکی شکل می‌گیرند و ساختاری گشتالتی دارند (Johnson, 1987: 29). طرح‌واره‌های تصویری در واقع الگوهای انتزاعی هستند که از طیف وسیعی از تجارب دریافتی نشأت گرفته‌اند و در اعماق نظام شناختی ما پنهان شده‌اند (Evans & Green, 2006: 300).

«طرح‌واره‌ها سازه‌های بلامنازع تحلیل ماهیت اندیشه، استدلال و معنا هستند» (افراشی، ۱۳۹۵: ۶۳). «مطالعه تألمی بر این واقعیت صحنه می‌گذارد که ساختار معنایی^۱ منعکس‌کننده ساختار مفهومی است و ساختار مفهومی نیز بازنمایی‌های مفهومی است که دربردارنده طرح‌واره تصویری است» (روشن و اردبیلی، ۱۳۹۵: ۴۵). «طرح‌واره‌های تصویری بازتاب تجارب جسمانی هستند که در گذر زمان و با رشد انسان کسب می‌شوند؛ به همین دلیل شکل‌گیری آن‌ها معلول مجموعه ادراک‌های انسان است که به نوبه خود از کسب تجارب جسمانی گوناگون حاصل می‌آیند. به عنوان مثال، هنگامی که انسان مسیری را طی می‌کند، طرحی از مسیر، مبدأ، مقصد، حرکت و گذر در ذهن او شکل می‌گیرد که می‌تواند از طرح‌واره‌های شکل گرفته با همین نام‌ها برای سخن گفتن درباره مفاهیم انتزاعی بهره ببرد»

(علیپور، ۱۴۰۰: ۷۲). بنابراین، حالت گسترده‌تر کاربرد طرح‌واره‌ها زمانی است که از امور کاملاً فیزیکی به امور کاملاً غیرفیزیکی گسترش معنی پیدا کرده و به طور مجازی و استعاری از حالت پیش‌نمونه‌ای دور شود (Johnson, 1987: 43). طرح‌واره‌ی تصویری عبارت است از الگویی تکرارشونده و پویا از تعامل‌های ادراکی ما که به تجربه‌مان انسجام و ساختار می‌بخشد (Yu, 1988: 23-24).

نوع مفهوم‌هایی که واژگانی چون روی، زیر، توی، بیرون و... بیان می‌کنند، مفهوم‌های اولیه‌ای هستند که مدل‌های ذهنیمان را از جهان خارج روی آن‌ها بنا می‌کنیم. نوزادان برای بازی با اشیاء، پرت کردن، کشیدن و هل دادن آن‌ها یا گذاشتن آن‌ها روی هم وقت زیادی صرف می‌کنند و گویی پیش از آنکه واژگان مربوط به این روابط را بیاموزند، خود این رابطه‌ها به لحاظ مفهومی کاملاً برایشان روشن می‌شود (Lee, 2001: 18).

جانسون طرح‌واره‌های تصویری زیر را به عنوان مهم‌ترین طرح‌های تصویری نام برده است: ظرف، تعادل، فشار، ممانعت، متقابل، حذف مانع، توانمندی، جذب، توده/شمار، حرکت، ارتباط، مرکز/پیرامون، دورانی، دور/نزدیک، مقیاس، کل/جزء، ادغام، شکاف، پر خالی، انطباق، روی هم اندازی، تکرار، تماس، فرآیند، سطح، شیئی و مجموعه (Johnson, 1987: 126).

ایوانز و گرین نیز فهرست موقتی از طرح‌واره‌های تصویری بر حسب طبیعت شناختی و مبنای تجربیشان طبقه‌بندی ارائه کردند که در مطالعات دانشمندان معناشناس از جمله جانسون، لیکاف، لیکاف و ترنر^۱، گیبز و کلستون^۲ و کینکی دیده می‌شود (شعبانیان، ۱۳۹۱: ۴۵). آن دو طرح‌واره‌ها را در هشت دسته فضا، مهارشدگی، جابه‌جایی، توازن، نیرو، پیوستگی، همسانی و موجودیت تقسیم‌بندی کردند و برای هر طرح‌واره نیز تعدادی زیرمجموعه قائل شدند که در ادامه ذکر خواهد شد.

۲-۲. راهکارهای ترجمه

«مترجمان تحت تأثیر ساختارهای بنیادین شناختی از روش‌های گوناگونی برای ترجمه طرح‌واره‌ها استفاده کرده‌اند که می‌توان آن‌ها را در چهار شیوه کلی زیر خلاصه کرد:
- انتقال طرح‌واره مبدأ با ساختار زبانی مشابه به زبان مقصد

1. Lakoff, G. & Turner, M.
2. Gibbs, Jr. & Colston, H.

- انتقال طرح‌واره مبدأ با ساختار زبانی بسط یافته یا متفاوت به زبان مقصد
- جایگزین کردن طرح‌واره مبدأ با طرح‌واره مقصد
- حذف طرح‌واره مبدأ در زبان مقصد» (ایرانمنش، ۱۴۰۰: ۲۸-۳۰).

۳. اشتغال

«اشتغال» از جمله مباحث نحوی است که سیبویه به تفصیل به آن پرداخته است و ۱۱ باب (۸۶۶۶ کلمه) از جلد اول کتاب خویش را به آن اختصاص داده است. «اشتغال» در لغت به معنای «مشغول و سرگرم شدن به چیزی و فراموش کردن چیز دیگری» است و در اصطلاح نحوی به صورت زبانی اطلاق می‌شود که فرمول «اسم مقدم + عامل (فعل / شبه‌الفعل) + ضمیر اسم مقدم / سبب اسم مقدم» بر آن منطبق باشد (سیوطی، بی‌تا: ۵۲). اسم مقدم مشغول‌عنه و ضمیر یا سبب آن مشغول‌به نامیده می‌شود. از نظر زبانی اعراب مشغول‌به ثابت و دائماً مفعول‌به و منصوب است، اما مشغول‌عنه گاهی به عنوان مبتدا، مرفوع و گاهی به عنوان مفعول‌به برای عامل محذوف منصوب می‌آید. سیبویه در کتاب خویش به موضوعاتی چون «معرفی و تعریف اولیه باب اشتغال، مشغول‌عنه واقع شدن ظرف‌های متصرف، بررسی موارد ارجحیت نصب مشغول‌عنه، بررسی موارد ارجحیت رفع مشغول‌عنه، بررسی و خوب نصب مشغول‌عنه، بررسی و خوب رفع مشغول‌عنه، بررسی اشباه‌الفعل‌ها به عنوان مشغول، نحوه تمیز اسلوب اشتغال از غیراشتغال با عنایت به محل ضمیر مشغول‌عنه پرداخته است (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۱۹۴-۲۶۰).

این مقاله می‌کوشد با استخراج و تحلیل طرح‌واره‌هایی که سیبویه در گفتار خویش به کار برده است، الگوهای زبانی و صورت‌های ذهنی وی را در دستورنویسی تبیین سازد تا خواننده کتاب با این اثر مأموس‌تر شده و آسان‌تر در مسیر دشوار درک معنا از این کتاب ثمین و ثقیل گام بردارد.

۴. ارائه و تحلیل داده‌ها

۴-۱. طرح‌واره فضا

طرح‌واره فضا که جانسون آن را طرح‌واره جهتی می‌نامد، «مفاهیم را با اعطای صورت مکانی در جهت‌های متقابل به یکدیگر مرتبط می‌کند و با تصویر هندسی که در ذهن به وجود می‌آورد، درکی جدید می‌سازد» (حاجیان و زعفرانلو، ۱۳۸۹: ۱۱) و به هفت زیر مجموعه

بالا- پایین، جلو- عقب، راست- چپ، نزدیک- دور، مرکز- حاشیه، تماس، مستقیم و عمودیت تقسیم می‌شود.

سیبویه در شرح و توضیح مباحث مربوط به باب اشتغال از ۸۴ طرح‌واره فضا استفاده کرده است؛ ۶۴ طرح‌واره بر مفهوم عقب- جلو، ۱۳ طرح‌واره بر مفهوم دور- نزدیک و ۸ طرح‌واره بر مفهوم چپ- راست دلالت می‌کند.

۴-۱-۱. طرح‌واره عقب- جلو

در ترجمه کتاب، ۶۱ طرح‌واره عقب- جلو با ساختار زبانی مشابه و بنا بر راهکار گرده‌برداری به زبان مقصد ترجمه شده‌اند:

متن اصلی: «هذا باب ما يكون فيه الاسم مبنيًا على الفعل قَدَّمَ أو أَّخَّرَ» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۰).
ترجمه: «مواردی که اسم چه مقدم باشد چه مؤخر، معمول فعل واقع می‌شود» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۱۹۴).

همانطور که مشاهده می‌شود، سیبویه در اینجا برای فعل که یک مفهوم انتزاعی است، یک موقعیت مکانی قائل شده است، سپس جایگاه اسم را نسبت به فعل می‌سنجد و آن را جلو یا پشت فعل قرار می‌دهد. در ترجمه نیز این مفهوم بدون هیچ تغییری انتقال داده شده است. سه طرح‌واره عقب- جلو به منظور تصریح و شفاف‌سازی در ترجمه حذف شده‌اند که در اینجا یک نمونه بررسی می‌شود:

متن اصلی: «ومثل ترك إظهار الفعل ههنا ترك الإظهار في الموضع الذي تقدم فيه الإضمار» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۱).

ترجمه: «نظیر ذکر نکردن فعل محذوف در این جا، ذکر نکردن اسم ظاهر (در اسلوب مدح و ذم) است که به جای آن ضمیر آورده می‌شود» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۱۹۶).

در نمونه اخیر، سیبویه محذوف بودن عامل نصب مشغول‌عنه را با اسلوبی از مدح و ذم مقایسه می‌کند که در آن سبب مدح و ذم به صورت نکره و منصوب می‌آید؛ مانند عبارت «نعم طالبا علی». نحوی‌ها معتقد هستند که فاعل «نعم» در اینجا ضمیر "هو" مستتر است که جلوتر از «طالبا» آمده است. بنابراین، سیبویه برای «طالبا» یک موقعیت مکانی متصور می‌شود که یک

ضمیر فرضی پیش از آن آمده است. از آنجایی که سیبویه از «ال» عهد ذهنی در کلمه «موضع» استفاده کرده و هیچ اشاره دیگری به موضوع قیاس مورد نظر خود نکرده است، در ترجمه بنا بر راهکار تصریح، توضیحاتی اضافه شده و برای فهم آسان‌تر، طرح‌واره حذف شده است.

۴-۱-۲. طرح‌واره چپ- راست

همانطور که پیشتر نیز مطرح شد، سیبویه برای واژگان یک موقعیت مکانی متصور می‌شود. سپس موقعیت مکانی واژگان را نسبت به هم ارزیابی می‌کند. در هشت مورد برای کلمات دو جهت چپ و راست قائل شده است و با استفاده از فعل یلی، یک واژه را سمت چپ یک واژه دیگر و بدون فاصله قرار می‌دهد. در ترجمه نیز این هشت طرح‌واره با ساختار زبانی یکسان، به زبان مقصد انتقال داده شده‌اند.

متن اصلی: «ولا یكون الذی یلیها غیره مظهرا أو مضمرا» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۹۸)
ترجمه: «و کلمه‌ای به جز فعل، چه مذکور باشد، چه مقدر، در پی آن‌ها نمی‌آید»
(کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۲۳).

۴-۱-۳. طرح‌واره دور- نزدیک

در ۱۳ مورد، سیبویه یک صورت زبانی را یک موقعیت مکانی می‌داند که صورت زبانی دیگری نسبت به آن دور یا نزدیک است. به طور مثال، منصوب آوردن مشغول^{عنه} یک موقعیت مکانی است که «زید» در جمله «زیدا ضربتته» به آن نزدیک‌تر و در جمله «زید مررت به» از آن دورتر است؛ «فإن قلت: زید مررت به فهو من النصب أبعد من ذلک» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۳).
در ترجمه ۱۰ مورد با ساختار زبانی یکسان به زبان مقصد ترجمه شده‌اند. دو طرح‌واره در زبان مقصد، حذف و یک طرح‌واره با طرح‌واره جایگزین منتقل شده است.

متن اصلی: «والرفع فی هذا أحسن وأجود؛ لأن أقرب إلى ذلک أن تقول: مررت بزید ولقیته أخوا عمرو» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۴).

ترجمه: «مرفوع آوردن زید در عبارت‌های (ی نظیر) زید مررت به وزید لقیته آخوا بهتر و نیکوتر است؛ زیرا عبارت‌های (ی نظیر) مررت بزید ولقیته آخوا زید به منظور اعمال فعل مناسب‌تر هستند» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۱۹۹).

همان طور که مشاهده می‌شود به منظور تصریح و فهم آسان‌تر، طرح‌واره در زبان مقصد حذف شده و موضوع با گفتاری ملموس‌تر بیان شده است.

متن اصلی: «وَأَمَّا الْإِنْتِصَابُ ثُمَّ وَهْنًا فَمِنْ وَجْهِ وَاحِدٍ» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۰۲).

ترجمه: فلسفهٔ نصب مشغول‌عنه در اسلوب استفهام همان فلسفه‌ای است که خارج از اسلوب استفهام ذکر شده است (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۲۸)

این جمله از بابتی گزینش شده است که سیبویه در آن به بررسی اعراب مشغول‌عنه در اسلوب استفهام می‌پردازد. سپس برای تکمیل توضیحات خود به مقایسهٔ جمله‌های استفهامی با جمله‌های خبری می‌پردازد که در باب‌های پیشین آن‌ها را تحلیل کرده است. در ذهن وی، جملات خبری و جملات استفهامی هر یک در یک موقعیت مکانی و با فاصله از هم قرار دارند. در ترجمهٔ به منظور تصریح و ملموس‌سازی، طرح‌وارهٔ دور-نزدیک با طرح‌وارهٔ مهارشدگی جایگزین شده است؛ ابتدا به اسلوب استفهام و غیر استفهام تصریح شده، سپس هر دو اسلوب به مثابهٔ ظرفی تلقی شده‌اند که منصوب بودن مشغول‌عنه نیز مضمون آن است. در جدول (۱)، توزیع فراوانی طرح‌وارهٔ فضا ارائه شده است.

جدول ۱. توزیع فراوانی طرح‌وارهٔ فضا

عنوان	تعداد
طرح‌وارهٔ فضا	۸۴
بالا - پائین	۰
جلو - عقب	۶۴
راست - چپ	۱۳
نزدیک - دور	۸
مرکز- حاشیه	۰
تماس	۰
مستقیم	۰
عمودیت	۰

۴-۲. طرح‌واره مهارشدگی

طرح‌واره مهارشدگی که جانسون آن را طرح‌واره حجمی نامیده است در مدل ایوانز و گرین دارای پنج زیر مجموعه ظرف، داخل - خارج، سطح، پر - خالی و محتوا است. «به اعتقاد جانسون درک انسان از مفهوم انتزاعی حجم، ریشه در تجربه او از وجود فیزیکی خود یا به عبارتی فضای اشغال شده توسط بدن او دارد. همچنین انسان می‌تواند خود را مظروف مکان‌های دارای حجم نظیر تخت، اتاق یا خانه دانسته و حتی این تجربه فیزیکی را به مفاهیم انتزاعی حجم‌ناپذیر نیز بسط و گسترش دهد و بر مبنای آن به درک و تولید طرح‌واره‌های انتزاعی حجم‌پردازد» (Evans & Green, 2006: 56). در ۱۱ بابتی که از کتاب سیبویه به مبحث اشتغال اختصاص داده شده است در مجموع ۱۲۰ طرح‌واره مهارشدگی یافت شد: ۲۶ طرح‌واره ظرف، ۱۴ طرح‌واره داخل، ۴ طرح‌واره خارج، یک طرح‌واره خالی و ۷۵ طرح‌واره سطح.

۴-۲-۱. طرح‌واره ظرف

در ترجمه کتاب، هشت طرح‌واره ظرف با ساختار زبانی مشابه و بدون تغییر به زبان مقصد منتقل شده‌اند.

متن اصلی: «هذا باب من الاستفهام يكون الاسم فيه رفعاً» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۲۷).

ترجمه: «اسلوب استفهامی که مشغول‌عنه در آن مرفوع است» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۶۰).

در اینجا جملات استفهامی به مثابه یک ظرف بوده و اسم مرفوع مظروف آن است. طرح‌واره عیناً به زبان مقصد انتقال داده شده است.

از ۱۸ طرح‌واره باقیمانده، دو طرح‌واره با طرح‌واره دیگری جایگزین شده است:

متن اصلی: «هذا باب ما ينتصب في الألف» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۰۱).

ترجمه: «نصب مشغول‌عنه پس از همزة استفهام» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۲۷).

در اینجا سخن از منصوب آوردن مشغول‌عنه پس از ادات استفهام است. همانطور که در متن عربی مشاهده می‌شود، سیبویه همزة استفهام را یک ظرف می‌بیند که منصوب آوردن اسم به عنوان مظروف در آن گنجانده می‌شود، اما در ترجمه بنا به راهکار تصریح و آسان‌سازی فهم، طرح‌واره عقب - جلو جایگزین طرح‌واره ظرف شده است.

۱۶ طرح‌واره ظرف در زبان مقصد به منظور ترجمه اصطلاحی یا تصریح حذف شده‌اند:

متن اصلی: «كما لم يكن النصب فيما أتممت به الاسم يعني الصلة» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۸).
ترجمه: «از دیگر موارد عدم جواز نصب، اسم موصول است...» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۰۵).

در متن مبدأ، اسم موصول ظرفی است که اعراب نصب مطروف آن است، اما در متن مقصد ترجمه از نوع اصطلاحی و طرح‌واره حذف شده است.

متن اصلی: «يجوز فيه ما يجوز فيه» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۹۱).
ترجمه: هر آنچه برای اسم مزبور جایز است، برای مشغول‌عنه نیز جایز می‌شود (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۱۲).

در اینجا دو اسم داریم که هر کدام یک ظرف مستقل در نظر گرفته شده است و جوازهای نحوی مطروف این دو ظرف هستند. در ترجمه به منظور تصریح، طرح‌واره ظرف حذف شده و موضوع قابل فهم‌تر منتقل شده است.

۴-۲-۲. طرح‌واره داخل - خارج

۱۰ طرح‌واره از ۱۴ طرح‌واره داخل بدون تغییر و با ساختار مشابه به زبان فارسی انتقال داده شده‌اند:

متن اصلی: «فأدخله في الباب الذي تقدّم فيه الصفة» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۰۷).
ترجمه: «عبارت مورد نظر به بابی برده شود که صفت بر اسم پایانی مقدم شود» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۳۵).

در اینجا مراد سیبویه از «بابی که صفت بر اسم پایانی مقدم کردد»، نعت سببی است؛ همانطور که مشاهده می‌شود، نعت سببی یک ظرف پنداشته شده است و جمله مورد نظر به درون آن ظرف ریخته می‌شود.

در چهار مورد طرح‌واره در زبان فارسی حذف شده است:

متن اصلی: «ویدخل النصب فيه، كما دخل في الاسم الأول» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۵).
ترجمه: اعراب نصب به این ظرف‌ها تعلق می‌گیرد، چنان‌که به اسم اول در عبارت‌هایی نظیر «زید ضربه» تعلق گرفت (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۰۱).

ظرف‌ها و اسمی مانند «زید» یک ظرف است که اعراب نصب داخل آن ریخته می‌شود. در ترجمه فارسی به منظور تصریح و آشنایی زایی برای ذهن از ساختار زبانی استفاده شده است که فاقد طرح‌واره است. چهار طرح‌واره خارج به کار رفته شده در مباحث اشتغال الکتاب با ساختار زبانی مشابه به زبان فارسی انتقال داده شده‌اند:

متن اصلی: «لأن المضمَر قد خرج من الفعل» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۳).
ترجمه: «زیرا ضمیر از لفظ فعل خارج شده است» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۱۹۸).
فعل یک ظرف است و ضمیر به عنوان مظروف، از آن خارج شده است.

۴-۲-۳. طرح‌واره پر - خالی

در پیکره مورد پژوهش تنها یک طرح‌واره خالی یافت شد که در ترجمه به دنبال ترجمه اصطلاحی، حذف شده است:

متن اصلی: «لأنك إنما تجيء بالاستفهام بعد ما يفرغ من الابتداء» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۲۸).
ترجمه: «زیرا ادوات استفهام زمانی به کار برده می‌شوند که اعراب اسم تعیین شده باشد» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۶۱).

۴-۲-۴. طرح‌واره سطح

این طرح‌واره به سطح تماس دو جسم معجزا اشاره دارد (Pena, 2008: 1042)؛ به دیگر سخن، یک طرح‌واره مهارشدگی در حالت پیش نمونه دارای سه بعد درون، مرز انفصال و بیرون است، اما با مواردی روبه‌رو هستیم که تنها دارای دو بعد مرز انفصال و بیرون هستند مانند تخت. چنین مواردی سبب شکل‌گیری طرح‌واره سطح شده است.

این طرح‌واره در پیکره مورد پژوهش با بسامد ۷۵ به سه صورت و در قالب‌های زبانی معین به کار رفته است. قالب اول که دارای بالاترین بسامد است و در باب‌های مورد پژوهش

۵۳ بار تکرار شده است، از الگوی «بناء الكلمة على كلمة أخرى» تبعیت می‌کند؛ سیبویه یک کلمه را به مثابه یک شیء فیزیکی دارای سطح می‌بیند و کلمه دیگری را روی آن قرار می‌دهد. معادل اصطلاحی این صورت ذهنی «اسناد بین دو کلمه» یا «معمول قرار دادن یکی برای دیگری» است.

در ترجمه این ساختار زبانی، ۲۹ طرح‌واره بنا بر راهکار ترجمه اصطلاحی با طرح‌واره نیرو جایگزین و به زبان مقصد منتقل شده است:

متن اصلی: «ومثل هذا في البناء على الفعل وبناء الفعل عليه» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۴).
ترجمه: «اَيْهَم» در معمول فعل واقع شدن و خبر واقع شدن فعل برای آن نظیر «زید» است (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۱۹۹).

در اینجا واژگان از جمله «زید» که در جملات پیشین ذکر شده است، «أَيَّ» و فعل‌ها یک شیء فیزیکی مسطح فرض شده‌اند که یکی بر روی دیگری قرار می‌گیرد و ساخته می‌شود. اما در ترجمه از معادل اصطلاحی آن استفاده شده، و طرح‌واره سطح تبدیل به طرح‌واره نیرو-اجبار شده است.

۲۴ طرح‌واره باقیمانده بدون تغییر در زبان فارسی انعکاس داده شده‌اند:

متن اصلی: «فإذا بنيت الفعل على الاسم قلت: «زید ضربته»، فلزمته «الهاء»» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۱).

ترجمه: «به دنبال پایه گذاری فعل بر اسم در عبارت «زید ضربته»، آوردن ضمیر «هاء» الزامی است» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۱۹۶).

دومین ساختار پرکاربرد با بسامد ۲۲، ساختار «جری... مجری...» است. در مواردی که سیبویه قصد دارد بین دو ساختار زبانی مشابهت برقرار کند و برای هر دو حکم یکسان صادر کند از این اسلوب زبانی استفاده می‌کند. یک ساختار زبانی یا یک کلمه یا یک قاعده دستوری را مثابه یک سطح فیزیکی در نظر می‌گیرد که ساختار یا کلمه یا قاعده دیگری بر آن سطح جاری می‌شود.

در ترجمه این ۲۲ طرح‌واره از راهکار ترجمه اصطلاحی استفاده شده و طرح‌واره سطح به طرح‌واره همسانی تبدیل شده است.

متن اصلی: «فجری هذا علی ما جرى علیه قولک: «أكرمت زیدا»» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۳).
ترجمه: «عبارت «زید لقیث أخاه» به منزله عبارت «أكرمت زیدا است»» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۱۹۹).

سومین ساختار دارای طرح‌واره سطح که به صورت متفرقه و محدود به کار برده شده با حرف جر علی شکل گرفته و در ترجمه حذف شده است:

متن اصلی: «فیجیء علی معنی «هذا يضرب»» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۳۰).
ترجمه: «معنای «هذا يضرب» اراده می‌شود» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۶۴).

معنای یک جمله که یک مفهوم انتزاعی است، یک سطح فیزیکی است و معنای یک جمله دیگر که خود نیز انتزاعی است، روی این سطح سرازیر می‌شود.
در جدول (۲)، توزیع فراوانی طرح‌واره مهارشدگی ارائه شده است.

جدول ۲. توزیع فراوانی طرح‌واره مهارشدگی

محتوا	سطح	خالی - پر	داخل - خارج	ظرف	طرح‌واره مهارشدگی
۰	۷۵	۱	۱۸	۲۶	۱۲۰

۳-۴. طرح‌واره جابه‌جایی

این طرح‌واره که جانسون آن را «طرح‌واره حرکتی» نامیده، بنا بر حرکت انسان یا حرکت پدیده‌های اطراف وی در ذهن پایه‌ریزی شده است. ایوانز و گرین برای این طرح‌واره دو زیر مجموعه نیروی جنبشی و مبدأ-مسیر-مقصد قائل شده‌اند.

طرح‌واره‌های جابه‌جایی به کار رفته در مباحث باب اشتغال به چهار دسته تقسیم می‌شوند: طرح‌واره‌هایی که در بردارنده مقصد هستند و پنج بار به کار برده شده‌اند؛ مانند:

متن اصلی: «أضیف الفعل إليه ب- «الباء» ولم یوصل إليه الفعل فی اللفظ» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۳).

ترجمه: «فعل با حرف «ب-» به ضمیر رسیده، و در لفظ به آن نرسیده است» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۱۹۸).

در اینجا فعل یک مسیر پیمای است و مقصد آن ضمیری است که پس از فعل می‌آید. همانطور که در ترجمه مشاهده شد، طرح‌واره بدون تغییر در زبان فارسی نیز باز نمود شده است، اما در چهار طرح‌واره باقیمانده، بنابر ترجمه اصطلاحی، طرح‌واره در زبان فارسی منعکس نشده است:

متن اصلی: «وإن كان الفعل لا يصل إليه إلّا بحرف الإضافة» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۹۲).
ترجمه: «با وجود اینکه فعل «مررت» فقط با حرف جر به کار می‌رود» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۱۳).

دسته دوم طرح‌واره‌هایی هستند که بر مبدأ دلالت دارند و سه بار به کار برده شده‌اند و دو مورد در ترجمه با ساختار مشابه منتقل شده‌اند:

متن اصلی: «إذا كان من تمامه ولم يرجع إلى الأوّل» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۳۵).
ترجمه: «و جواب شرط هرگاه تمام کننده معنای شرط باشد و به ابتدای کلام باز نگردد» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۷۰).

یک بار نیز بنابر راهکار ترجمه اصطلاحی، طرح‌واره نیرو- اجبار جایگزین طرح‌واره جابه‌جایی مبدأ شده است:

متن اصلی: «وترفع الجواب حين يذهب الجزم من الأوّل في اللفظ» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۳۴).
ترجمه: «هرگاه فعل شرط در لفظ مرفوع آورده شود، جواب شرط نیز مرفوع آورده می‌شود» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۶۹).

اعراب جزم مسیر پیمایی است که از مبدأ حرکت یعنی فعل شرط رهسپار می‌شود. این صورت ذهنی در واقع بر مرفوع بودن فعل شرط دلالت دارد. بنابراین، در ترجمه شاهد جایگزینی طرح‌واره‌ها با هم هستیم.

دسته سوم طرح‌واره‌هایی هستند که دلالت بر «مسیر» یا «مسیر + مقصد» دارند و بسامد آن‌ها هفت است و بنابر ترجمه اصطلاحی یا در زبان مقصد حذف شده‌اند یا با طرح‌واره نیرو جایگزین شده‌اند:

متن اصلی: «یرید «أصابوه» ولا سبیل إلى النصب وإن ترکت «الهاء»» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۸).
ترجمه: «مراد شاعر «أصابوه» بوده است. علی رغم عدم ذکر ضمیر رابط، منصوب آوردن مال غیر ممکن است» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۰۵).

اعراب نصب به مثابه مقصدی است که تمام راه‌های منتهی به آن مسدود است. در ترجمه اصطلاح «منصوب آوردن» استفاده و منجر به حذف طرح‌واره شده است.
متن اصلی: «فجاء بالفعل بعد أن مضى فیهما الرفع» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۴۳).
ترجمه: «لذا پس از این که «زانیة» و «زانی» مرفوع به ابتدائیت گردیده‌اند، «فاجلدوا» آورده شده است» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۸۰).

دو واژه «زانیة» و «زانی» که سیبویه پیشتر آن‌ها را ذکر کرده است به مثابه یک مسیر تلقی شده‌اند که اعراب رفع همچون یک رهگذر این مسیر را پیموده است. در ترجمه با به کارگیری اصطلاح نحوی، طرح‌واره نیرو- اجبار جایگزین شده است.

متن اصلی: «فلا سبیل له علیه» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۳۴).
ترجمه: «لذا «تضرب» نمی‌تواند بر آن عمل کند» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۶۹)

طرح‌واره نیرو- اجبار جایگزین طرح‌واره جابه‌جایی- مسیر- مقصد شده است.
دسته چهارم طرح‌واره‌هایی هستند که بر یک مکان دلالت می‌کنند و یک قاعده دستوری یا یک واژه در مکان خود مستقر است و واژه دیگری نیز در همان مکان مستقر می‌شود. این طرح‌واره ۳۵ بار استفاده شده است.

متن اصلی: «فإذا قلت: «يوم الجمعة صمته»، ف- «صمته» فی «موضع مبارک»» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۴).

ترجمه: «در عبارت «يوم الجمعة صمته»، «صمته» در جایگاه «مبارک» واقع شده است» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۰۰).

جدول ۳. توزیع فراوانی طرح‌واره جابه‌جایی

موقعیت مکانی	مقصد	مسیر	مبدأ	طرح‌واره جابه‌جایی
۳۵	۵	۷	۳	۵۰

۴-۴. طرح‌واره نیرو

این طرح‌واره که جانسون از آن با عنوان «قدرتی» یاد می‌کند، دارای هشت زیر مجموعه اجبار، مانع، نیروی متقابل، تغییر مسیر یا انحراف، رفع مانع، توانایی، جذب (کشش) و مقاومت است.

یافته‌های این پژوهش حاکی از این است که در الکتاب سیبویه، دو نوع طرح‌واره نیرو به کار رفته است: طرح‌واره اجبار یا فشار ۱۲۰ بار و طرح‌واره مانع سه بار.

۴-۴-۱. طرح‌واره اجبار

طرح‌واره اجبار یا فشار که همان تحت تأثیر قرار دادن یا تحت تأثیر قرار گرفتن است در الکتاب خود به دو دسته تقسیم می‌شود:

الف- شخص بر شیء که تعداد دفعات تکرار آن ۷۵ بار است و به دو صیغه غائب و مخاطب به کار رفته است. در ترجمه فارسی طرح‌واره با حفظ ساختار و به صورت سوم شخص آورده شده است.

متن اصلی: «فإن لم تجزم الآخر، نصبت» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۳۳).

ترجمه: «اگر جواب شرط مجزوم نگردد، (اسم پیش از ادات شرط) منصوب آورده می‌شود» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۶۸).

فعل جواب شرط و اسم پیش از ادات شرط به مثابه یک شیء فیزیکی هستند که متکلم بر آن‌ها اعمال قدرت می‌کند و باعث پذیرش صورت‌های جدیدی در آن‌ها می‌شود. در متن مقصد صیغه مخاطب به سوم شخص تغییر داده شده است.

متن اصلی: «ومن قال «زیدا ضربته»، قال: «أزیدا أخاه تضربه». فإنما نصب «زیدا» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۰۵).

ترجمه «هر کس بگوید: «زیدا ضربته»، می‌گوید: «أزیدا أخاه تضربه». در نتیجه «زید» را منصوب آورده است» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۳۲).

فاعل «نصب» در متن مبدأ «هو» مستتر است که به «من» باز می‌گردد. در متن مقصد نیز صیغه فعل عینا منتقل شده است.
 ب) شیء بر شیء که ۴۵ بار استفاده شده است و با ساختار مشابه در متن مقصد باز نمود یافته است.

متن اصلی: «ولو كان شیء من هذا ينصب شيئا في الاستفهام» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۱۲۸).
 ترجمه: «اگر در اسلوب استفهام، کلمه‌ای در صله، اسم پیش از موصول را نصب می‌داد» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۶۲).

۴-۲- طرح‌واره مانع

از تجربه برخورد کردن با یک مانع در ذهن شکل می‌گیرد و یک چیز یا یک شخص مانع از حرکت یک چیز یا یک شخص دیگر می‌شود. این طرح‌واره در باب‌های مورد پژوهش سه بار به کار رفته و با ساختار مشابه در ترجمه نیز انعکاس داده شده است:

متن اصلی: «حتى يمتنع من أن يكون يعمل فيه» (سیبویه، ۱۹۸۸: ۸۵).
 ترجمه: «عامل قرار دادن فعل برای غیر اسم، مانع از عملکرد نحوی آن بر اسم می‌شود» (کرم‌زادگان، ۱۳۹۵: ۲۰۱).

عمل نحوی فعل یک پدیده‌ای فیزیکی در نظر گرفته می‌شود که همچون یک سد مانند عملکرد مجدد فعل می‌شود. فعلی که خود نیز یک شیء فیزیکی قلمداد شده است که قدرت اعمال نیرو دارد.

جدول ۴. توزیع فراوانی طرح‌واره نیرو

طرح‌واره نیرو	اجبار	مانع	نیروی متقابل	انحراف	رفع مانع	توانایی	جذب	مقاومت
۱۲۳	۱۲۰	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با تکیه بر مدل طرح‌واره‌ای گرین و ایوانز (۲۰۰۶) و با نمونه‌گیری از ۱۱ باب (۸۶۶۶ کلمه) از الکتاب سیبویه که به موضوع اشتغال اختصاص یافته‌اند به استخراج و بررسی طرح‌واره‌های تصویری و بازنمود آن در ترجمه فارسی پرداخت. در مجموع ۳۷۷ طرح‌واره یافته شده، طرح‌واره نیرو با ۱۲۳ بار تکرار پربسامدترین طرح‌واره و پس از آن طرح‌واره مهارشدگی با ۱۲۰ بار تکرار دومین طرح‌واره پربسامد شناخته شد.

جدول ۵، توزیع فراوانی طرح‌واره‌ها (درصد)

تعداد کل طرح‌واره‌ها	فضا	مهارشدگی	جابه‌جایی	نیرو
۳۷۷	۸۴	۱۲۰	۵۰	۱۲۳
	۲۲/۲۸	۳۱/۸۳	۱۳/۲۶	۳۲/۶۲

همچنین آمار ارائه شده درمورد عملکرد مترجم الکتاب به ما نشان داد که طرح‌واره‌ها در هر دو زبان فارسی و عربی یکسان هستند و حذف یا جایگزینی طرح‌واره‌ها در فرآیند ترجمه به ویژگی‌های سبک‌ساز سیبویه و نه تفاوت ساختاری دو زبان باز می‌گردد؛ زیرا در نمونه‌های تحلیل، مشاهده شد این تفاوت‌های طرح‌واره‌ای در زبان مقصد بنابر راهکار تصریح یا ترجمه اصطلاحی ایجاد شده است. علاوه بر این، بسامد بالای طرح‌واره‌ها ما را به سوی بدن‌مندی در دستور نویسی زبان عربی سوق می‌دهد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Zahra Karamzadegan

<https://orcid.org/0000-0003-0160-8977>

منابع

- افراشی، آریتا. (۱۳۹۵). *مبانی معناشناسی شناختی*. چ ۱. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- آریان‌فر، سیمین. (۱۳۸۵). *بررسی شماری از ضرب‌المثل‌های فارسی براساس طرح‌واره‌های تصویری در چهارچوب معنی‌شناسی شناختی*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه الزهرا.

- ایرانش، احمد. (۱۴۰۰). ترجمه طرح‌واره‌های تصویری؛ مطالعه موردی زیرنویس فارسی پویانمایی‌های یخ زده ۱ و ۲. مطالعات ترجمه، ۱۹(۷۴)، ۲۱-۴۰.
- پورابراهیم، شیرین. (۱۳۹۵). بررسی روش‌های ترجمه استعاره‌های مبتنی بر طرح‌واره حرکتی در نهج البلاغه. پژوهشنامه نهج البلاغه، ۴(۱۴)، ۳۵-۵۴.
- تک تبار فیروز جایی، حسین، حاجی خانی، علی و بلوری، غلام رضا. (۱۳۹۷). تحلیل طرح‌واره‌های تصویری ضرب‌المثل‌های فرآیند‌های فرائد‌الادب و نقش آن در انعکاس فرهنگ. جستارهای زبانی، ۹(۴)، ۲۰۱-۲۲۶.
- ذو الفقاری، اختر و عباسی، نسرين. (۱۳۹۴). استعاره مفهومی و طرح‌واره‌های تصویری در اشعار ابن خفاجه. فصلنامه پژوهش‌های ادبی و بلاغی، ۳(۳)، ۱۰۵-۱۲۰.
- روشن، بلقیس و اردبیلی، لیلا. (۱۳۹۵). مقدمه‌ای بر معناشناسی شناختی. ج ۲. تهران: علمی.
- سیبویه، عمرو بن عثمان. (۱۹۸۸). الکتاب. تحقیق و شرح: محمد هارون. ط ۳. القاهرة: مکتبه الخانجی.
- سیوطی، جلال‌الدین. (بی تا). البهجة المرضیة. شرح سیوطی علی ألفیة ابن مالک. القاهرة: دار إحياء الكتب العربية.
- شعبانیان، فاطمه. (۱۳۹۱). طرح‌واره‌های تصویری در ضرب‌المثل‌های شرق گیلان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان تهران.
- صحرايي نژاد، فهيمه. (۱۳۸۸). بررسی تعدیلات گفتمانی و واژگانی در راستای طرح‌واره‌های ذهنی در ترجمه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور استان تهران.
- صفوی، کورش. (۱۳۸۲). بحثی درباره طرح‌های تصویری از دیدگاه معنی‌شناسی شناختی. نامه فرهنگستان، ۶(۲۱)، ۶۵-۸۵.
- فتوحی، محمود. (۱۳۹۱). سبک‌شناسی: نظریه‌ها، رویکردها و روش‌ها. ج ۱. تهران: سخن.
- کرم‌زادگان، زهرا. (۱۳۹۵). مدرسه سببویه النحویة: ترجمه و شرح و تعلیق علی المجلد الأول من الکتاب. رساله دکتری، دانشگاه علامه طباطبائی.
- _____ (۱۳۹۸). تحلیل مقایسه‌ای عوامل سازنده ابهام در کتاب سببویه و ترجمه آن براساس عناصر انسجام دستوری. پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی، ۹(۲۰)، ۲۷۳-۳۰۰.
- میرحاجی، حمید رضا و کرم‌زادگان، زهرا. (۱۳۹۶). فرآیند فهم متن در متون دستوری رمزگشایی تعدادی از واژگان کلیدی الکتاب. نشریه ادب عربی، ۹(۲)، ۵۵-۷۱.
- _____ (۱۳۹۹). نثر سببویه فی الکتاب وخصائصه الأسلوبیة. بحوث فی اللغة العربية، ۱۲(۲۲)، ۱۸۳-۱۹۸.

References

- Afrashi, A. (2016). *Introducing Cognitive Semantics*. 1st ed. Tehran: Institute for Humanities and Cultural Studies. [In Persian]
- Ariyanfar, S. (2006). *Examining a Number of Persian Proverbs based on Imaginary Schemas in The Framework of Cognitive Semantics*. Master's thesis, Al- Zahra University. Schemata. [In Persian]
- Evans, V & Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics: An introduction*. UK: Edinburgh University Press.
- Hampe, B. (2005). *Image Schemas in Cognitive Linguistics: Introduction. in from Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistic*. New York mouton de Gruyter.
- Iranmanesh, A. (2021). Translating Image Schemas A Case Study of Persian Subtitles of Frozen I & II. *Translation Studies*, 19(74), 21-40. [In Persian]
- Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily basis of Meaning and Reason*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Karamzadegan, Z. (2019). A Comparative Analysis of the Contributing Factors to Ambiguity in Sibawayh's B00k and its Translation Based on Grammatical Cohesion Elements. *Translation Researches in the Arabic Language and Literature*, 9(20), 273-300. [In Persian]
- Lakaff, G. (1987). *Woman, Fire and Dangerous Things, What Categories Reveal about the Mind*. Chicago University Press.
- Lee, D. (2001). *Cognitive Linguistics, An Introduction*, Oxford University Press, Oxford.
- Mirhaji, H. R & Karamzadegan, z. (2017). The Process of Understanding the Text in Grammatical Texts: Deciphering a Number of Key Words of Sibawayh Book. *Journal of Arabic Literature*, 9(2), 55-77. [In Persian]
- _____ . (2020). The Prose and Stylistic Properties of Sibawayh's al – Kitab . *Research in Arabic Language*, (22), 182-198.[In Persian]
- Pena, M.S. (2008). Dependency Systems for Image-schematic Patterns in a Usage-based Approach to Language. *Journal of Pragmatics*, 40(6), 1041-1066.
- Pourebrahim, SH. (2016). The Procedures Used in the Translation of Movement Image Schemata Metaphors of Nahj al- Blagha. *Nahjolbalagha*, 4, 35-54. [In Persian]
- Rovshan, B & Ardebili, L (2016). *An Introduction to Cognitive Semantics*. 2nd ed. Tehran: Elmi. [In Persian]
- Safavi, K. (2003). A Discussion of Image Schema from The Viewpoint of Cognitive Semantics. *Name- Farhangestan*, 6(1), 65-85. [In Persian]

- Sha'banniyan, F. (2012). *Image Schemas in The Porverbs of The Eastern Parts of Gilan*. Master's Thesis, Payame Noor University.
- Sibawayh, A. B. O. (1998). *Al-Kitab (The Book)*. Commented by Emile Badi Yaacoub. Beirut: Scientific Books House. [In Persian]
- Suyuti, J. (N. D). *al- Bahja al- Mardiya fi Sharh al- Alfiya*. Cairo: Dar ehiaa al- K0tob al- Arabia. [In Persian]
- Taktabar, H, Hajikhani, A & Bolori, G. (2018). Analysis of Image Schema and its Role in the Reflection of Culture (Case study: Proverbs of the Book of Faraid al- Arab. *Language Related Research*, 9(4), 201-226. [In Persian]
- Yu, Ning. (1988). *The Contemporary Theory of .Metaphor Amsterdam: John Benjamins B. V.*
- Zolfaghari, A & Abbasi. N. (2015). Conceptual Metaphor and Image Schema in The Poems of Ibn Khafajha. *Litrary and Rhetorical Studies*, 3(3), 105 - 120. [In Persian]

استناد به این مقاله: کرم‌زادگان، زهرا. (۱۴۰۱). طرح‌واره‌های تصویری در «الکتاب» سیبویه و بازنمود آن در ترجمه فارسی (مطالعه موردی باب‌های اشتغال). *دوفصلنامه پژوهش‌های ترجمه در زبان و ادبیات عربی*، ۱۲(۲۶)، ۲۴۵-۲۶۸. doi: 10.22054/RCTALL.2022.69969.1649

Translation Researches in the Arabic Language and Literature is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.